

Z histórie topoľčianskeho gymnázia

Bezprostredne po vzniku 1. ČSR dochádza k výrazným zmenám v spoločnosti, ktoré zasiahli aj oblasť školstva. Dovtedy povinnú maďarčinu na školách nahrádza slovenský jazyk. Nedostatok kvalifikovaných slovenských učiteľov sa riešil príchodom ich českých kolegov. Do vzniku samostatnej ČSR školstvo podliehalo štátnemu školskému inšpektorátu v Nitre, po novom boli v sídlach okresov zriadené školské inšpektoráty. V Topoľčanoch bol takýto inšpektorát zriadený 3. apríla 1919. Podliehalo mu 87 ľudových škôl, 3 meštianske školy a 10 detských opatrovní.

Potrebu vzniku strednej školy, gymnázia alebo obchodnej školy sa obecne zastupiteľstvo mesta Topoľčany prvýkrát zaoberalo už v januári 1923. V nasledujúcich rokoch však v tejto oblasti žiadny pokrok nenastal. Začiatkom marca 1931 vtedajší starosta Topoľčan Ignác Zsák so žiadosťou o zriadenie strednej školy bol dokonca na ministerstve školstva v Prahe. Ako sa ukázalo, najväčšiu prekážku vzniku strednej školy predstavovali finančné problémy, pretože mesto nemalo dostatok vlastných peňazí na stavbu gymnázia. Tie sa v mestskom rozpočte našli až v januári 1935, keď sa mestská rada uzniesla na spolufinancovaní výstavby školy. Topoľčany mali prispieť 50% sumou na stavbu a udržiavacie náklady. Na tento účel sa mala získať pôžička vo výške 1 500 000 Kč. Návrh zobrať pôžičku však najprv muselo odsúhlasiť mestské zastupiteľstvo.

Vybudovaním strednej školy by odpadla starosť rodičov posielat' svoje deti do škôl, ktoré boli vzdialené od mesta cez 30 – 50 km, čo bolo aj dosť finančne vyčerpávajúce. Denne približne 400 študentov muselo navštevovať školy v Nitre, Prievidzi alebo Trenčíne. Zlú situáciu v strednom školstve napokon Topoľčany čiastočne vyriešili narychlo prerobenou budovou bývalého mestského hostinca na Stredánskej ulici. V meste tak vznikla stredná škola, ktorá niesla názov Mestské československé reálne gymnázium v Topoľčanoch. Vyučovanie na tejto škole sa začalo 1. septembra toho istého roku. Prvým riaditeľom sa stal český pedagóg Jozef Lukeš. Už od začiatku bolo jasné, že umiestnenie gymnázia v bývalom hostinci je iba dočasné riešenie. Chod školy negatívne ovplyvňoval nedostatok učební, vyučovacích priestorov. Vyučovanie tak muselo prebiehať aj v blízkej židovskej škole a iných budovách.

V januári 1938 bol vyhlásený konkurz na stavbu novej budovy. Do tejto súťaže bolo prihlásených sedem návrhov, ktoré predložili štyria architekti z Bratislavy, dvaja z Prahy a jeden z Nitry. Komisia jednohlasne schválila projekt pod heslom 13137. Autorom tohto projektu bol bratislavský architekt Ing. Ferdinand Silberstein. Na ďalších miestach skončili projekty architekta Ing. Oskara Singera z Nitry a pražského architekta Ing. Eugena Rosenberga. Stavať sa malo začať na pozemkoch na Benešovej ulici. Problém však vyvolala skutočnosť, že tieto pozemky neboli v rukách obce, ale v súkromnej držbe. Pozemok číslo 472/5 vlastnila rodina Kornélie Nágelovej, pozemky číslo 472/2 a číslo 472/4 boli majetkom Augusty Stummerovej. Pretože rodina Nágelová sa nedohodla s obcou o odkúpení pozemku, bol jej tento na základe návrhu obce zo dňa 1. februára 1939 vyvlastnený za sumu 17 130,- Ks. Väčšie ťažkosti nastali v súvislosti s výkupom pozemkov, ktoré patrili rodine Stummer. Táto rodina sa zaslúžila o rozvoj Topoľčan na konci 19. a začiatkom 20. storočia, vďaka jej podpore vznikla nejedna škola. Na stummerovskom pozemku stála budova sýpky, v ktorej sa uskladňovalo obilie, hrach a kukurica, ktoré patrili statku v Nemčiciach a spoločnosti Maizena z Bratislavy. Od konca roka 1940 sa viedli viaceré rokovania o výkupe pozemku, ktoré skončili neúspešne, a tak bolo nariadené vyvlastnenie z dôvodu verejného záujmu. Zároveň sa určil aj termín, a to 31. marec 1942, dokiaľ bolo potrebné vyprázdiť hospodársku budovu. Augusta Stummerová, zastúpená notárom Dr. Pavlom Zvalom, požadovala ako náhradu 650 000,- Ks a materiál zo zbúraných sýpky. Rokovania sa ťahali dlhú dobu. Majiteľka nebola ochotná dať sýpku vyprázdiť a zbúrať. Ako hlavné argumenty jej poslúžili vojnové udalosti, počas ktorých je nutné veľmi citlivo hospodáriť so zásobami poľnohospodárskych plodín a stavebným materiálom. Dokonca aj najvyšší úrad pre zásobovanie vydal v marci 1942 nariadenie, v ktorom zakázal odovzdať sýpku pre potreby obce. Tento príkaz ešte v júli toho istého roku zrušil, keďže sa na uskladnené obilie našiel priestor v budovách bývalého liehovaru. Konečná suma za pozemok bola súdom určená na 525 000,- Ks. Aj napriek pokračujúcim súdnym sporom boli v apríli v hodnote 2 404 869,- Ks zadané stavebné a tesárske práce firmám Rudolfa Medeka a Štefana Bilika, klampiarske práce Júliovi Dvorákovi, stolárske firme Vojtecha Wiedermanna. Elektroinštaláciu mal na starosti Ján Bilický. Nitrianska župa vyčlenila na stavbu školy jeden milión Ks, zvyšok peňazí si musela obec obstarat' sama pomocou dlhodobých úverov.

Základný stavebný kameň topoľčianskeho gymnázia položili 12. mája 1941. Počas výstavby školy budova sýpky stála pred rozostavaným gymnáziom. Stavbu 13. júna 1942 navštívil aj samotný minister školstva Jozef Sivák. Nedostatok finančných prostriedkov sa prejavil skrátením jedného kridla budovy. Namiesto pôvodne naplánovaných dvanásť učební sa postavilo iba deväť. Tiež sa nepodarilo načas dostavať ústredné kúrenie. Žiaci, ktorí sa do novej budovy nasťahovali v apríli 1945, sa cez zimné mesiace museli učiť v susedných školách. Tento problém spolu so zlým tesnením okien sa podarilo odstrániť až v roku 1948. Tribečské múzeum v Topoľčanoch vlastní viac fotografií z výstavby topoľčianskeho gymnázia. Zdokumentovaná je aj návšteva ministra Jozefa Siváka, ako si prezerá pokračovanie stavebných prác.

Mgr. Bohuš Sasko

■ Návšteva ministra Jozefa Siváka

■ Kopanie základov - vľavo vzaľu Stummerova sýpka

Zlatý dukát Žigmunda Luxemburského

Žigmund Luxemburský sa narodil 14. februára 1368 v Norimberku ako syn cisára Karola IV. a Alžbety Pomoranskej. V detstve ho vychovával známy taliansky humanista Niccolo Beccari. Otec ho predurčil k vládnutiu na poľskom tróne, preto ho ako 11-ročného zasnúbil s dcérou Ľudovíta z Anjou. Tá však bola neskôr, bez ohľadu na uzavretú svadobnú zmluvu, zasnúbená s Ľudovítom Orleánskym. Preto Žigmund vpadol na čele vojska do Uhorska a aj napriek odporu uhorských šľachticov si vynútil s Máriou svadbu. Za uhorského kráľa ho korunovali v stoličnom Belehrade 31. marca 1387. Žigmund bol ctižiadostivý politik, ktorý sa snažil presadzovať vždy len svoje záujmy. V roku 1410 bol korunovaný za nemeckého kráľa, v roku 1419 za českého kráľa. V roku 1433 sa dokonca stal aj rímsko-nemeckým cisárom. Jeho obdobie vládnutia bolo poznačené mnohými vyčerpávajúcimi vojnovými konfliktami. S Benátkami bojoval o oblasť Dalmácie, v Čechách bolo proti nemu rozšírené husitské hnutie, od juhu sa do Uhorska tlačili Turci.

V roku 1328 v Kremnici založili mincovňu, v ktorej už za čias Karola Róberta začali raziť zlaté florény (názov odvodený podľa vzoru zlatých mincí razených vo Florencii) a zlaté dukáty (benátske zlaté mince sa označovali DVCAT). Žigmund Luxemburský ukončil razenie florénov, razili sa iba zlaté dukáty. Tiež sa upustilo od zobrazovania sv. Jána

Krstiteľa na reverze mincí, do popredia sa dostal sv. Ladislav, uhorský panovník z rodu Arpádovcov (vládol v rokoch 1077 – 1095). V prvej polovici Žigmundovho vládnutia sa na averze mincí zobrazoval delený štít s arpádovskými brvnami a brandenburskou orlicou. Od roku 1402 až do jeho smrti orlicu nahradil český dvojchvostý lev, ktorým chcel poukázať na nárok vládnutia v českých krajinách.

V numizmatickej zbierke Tribečského múzea v Topolčanoch sa nachádza jeden zlatý dukát Žigmunda Luxemburského. Priemer mince je 21 mm, váži 3,55 g. Rýdzosť dukátov sa blížila k 99% čistého zlata. Na averze mince môžeme vidieť spomínaný štvrtý štít s českým levom a arpádovskými brvnami. Po obvode je text: SIGISMVNDI · D · G · R · VNGARIE (Žigmund, z božej milosti kráľ Uhorska). Na reverze je už zobrazený sv. Ladislav s kráľovskými atribútmi, text po obvode znie: S · LADISLAVS · REX (sv.

Ladislav, kráľ). Minca bola razená v mincovni v Kremnici na sklonku Žigmundovej vlády, v časoch komorského grófa Johanesa Siebenlindera, o čom svedčí značka K·S. Písmeno "K" značí mesto Kremnica, písmeno "S" meno grófa, ktorý dohliadal na správnu razbu mincí. Zlaté dukáty sa razili nielen v kremnickej mincovni, ale tiež v mincovniach v Košiciach, Budíne, Pécsi, Baiu Mare, Offenbányi a Sibiu.

Mgr. Bohuško Sasko

Pribudnú nové územia európskeho významu

Územie európskeho významu (ÚEV) je územie v Slovenskej republike tvorené lokalitami, na ktorých sa nachádzajú biotopy alebo druhy európskeho významu. Na ich ochranu sa vyhlasujú chránené územia smernicou o biotopoch (Smernica Rady 92/43/EHS o ochrane prirodzených biotopov, voľne žijúcich živočíchov a rastlín). Spoločne s chránenými vtáčimi územiami tvoria sieť chránených území NATURA 2000.

V roku 2018 nadobudlo účinnosť opatrenie Ministerstva životného prostredia SR č.1/2017, prostredníctvom ktorého vláda SR schválila druhú aktualizáciu národného zoznamu území európskeho významu (uznesenie vlády SR č. 495/2017). Ku 473 chráneným lokalitám na Slovensku s výskytom cenných biotopov a druhov európskeho významu, predložených Európskej komisii už v rokoch 2004 a 2011, pribudne nových 169 lokalít s celkovou výmerou 31 656 ha. Ďalšími krokmi komisie bude vydanie všeobecne záväzného právneho predpisu, ktorým sa ustanovuje národný zoznam ÚEV a bilaterálne rokovanie s Európskou komisiou na posúdenie dostatočnosti aktualizovaného národného zoznamu ÚEV.

K zmenám z hľadiska chránených území dochádza aj v okrese Topolčany. Z celkového počtu uvedeného v zozname v kategórii ÚEV sú vytýpané a navrhované dve reprezentatívne teritória. K doposiaľ vyhláseným územiám, ako sú Hôrky, Bočina, Hradná dolina, Kulháň, Preliačina, Vinište, Dolné lazy a Záhrada, čoskoro pribudnú Prašická dubina a doplnok k Hôrkam. Prašická dubina je územie nachádzajúce sa v katastri obce Prašice. Odporúčané je z dôvodu ochrany biotopov európskeho významu, ktorými sú eurosibírske dubové lesy na spraši a piesku a vlhké acidofilné brezové duby. Doplnok k Hôrkam predstavuje lokalitu situovanú v katastrálnych územiach obcí Kovarce, Krnáč, Nitrianska Streda a Súľovce, patriace do okresu Topolčany, pričom zasahuje tiež do okresov Partizánske a Zlaté Moravce. Odôvodnenie tohto druhého návrhu na ochranu spočíva vo výskyte celého súboru cenných biotopov európskeho významu. Patria medzi ne suché vresoviská v nížinách a pahorkatinách, silikátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou, pionierske spoločenstvá plytkých silikátových pôd, lipovo-javorové sutinové lesy, dubovo-hrabové lesy panónske, ako aj eurosibírske dubové lesy na spraši a piesku.

ÚEV v rámci sústavy NATURA 2000 zahŕňa najhodnotnejšie územia so zámerom zabezpečiť priaznivý stav populácií vybraných druhov živočíchov a rastlín a priaznivý stav biotopov. Tento zámer však vôbec nevyklučuje hospodárske aktivity v da-

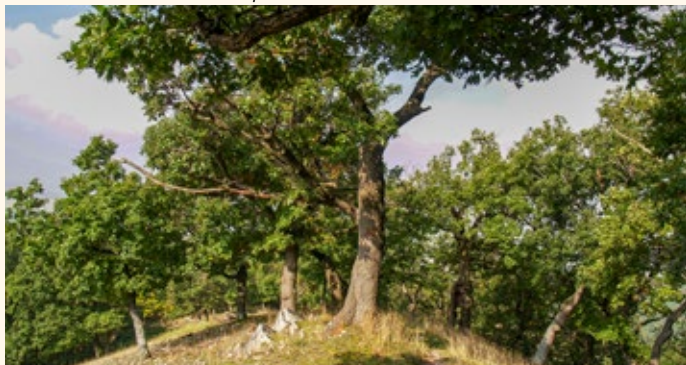
ných územiach, pokiaľ tento vyhovujúci stav nenarušujú. NATURA 2000 predstavuje databázu chránených území európskeho významu, vytvorenú za účelom ochrany prírodného dedičstva a biodiverzity Európy, ktorú budujú členské krajiny Európskej únie podľa spoločných kritérií. Zámerom sústavy chránených území je zaručenie ochrany najzávažnejších a najohrozenejších druhov voľne rastúcich rastlín, voľne žijúcich živočíchov a prírodných biotopov vyskytujúcich sa na území štátov EÚ a zachovanie ich biologickej rôznorodosti.

Ing. Oľga Kostolná

■ Vres obyčajný je dominantom biotopov vresovísk

■ Dubohrabina na hôrke Kozlica v pohorí Tribeč

Výstava Čarovná moc rastlín

Liečivé rastliny ľudia odpradáva používajú na liečenie rôznych chorôb a neraz im pripisovali magickú moc pri čarovaní alebo zariekaní. Do súčasnej doby liečenie rastlinami prežilo mnohé vedecké názory. V 19. a 20. storočí sa oficiálna medicína a bylinkárstvo začali čoraz viac polarizovať, aj keď nové chemicky vyrobené lieky vznikali na základe analýz osvedčených rastlinných liekov. Lekárska veda napredujúca milovými krokmi bylinky tak dočasne odsunula na okraj záujmu. V druhej polovici minulého storočia však nastala ich renesancia ako reakcia na negatívne vplyvy nadmerného užívania syntetických liečiv. Stáročiami overené bylinkové recepty opäť našli uplatnenie. Už nie ako hlavné lieky, ale ako alternatívna medicína, zdravie podporujúce výživové doplnky a preventívne prostriedky na domáce liečenie bežných zdravotných neduhov.

Priblížiť históriu fyto terapie a využívanie liečivých rastlín pri liečení chorôb, ale aj problematiku chránených liečivých rastlín bolo ambíciou výstavy Čarovná moc rastlín, sprístupnenej v Tribečskom múzeu v Topolčanoch od 1.11.2018. Vznikla v spolupráci so Slovenským múzeom ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši a Vlastivedným múzeom v Hlohovci. Informačné panely pripravené v súčinnosti s Fakultou agrobiológie a potravinových zdrojov SPÚ v Nitre, fotografie Dionýza Dugasa a Miroslava Habána a originálne perokresby Ivana Dančáka ponúkajú nevšedné pohľady na najvýznamnejšie bylinky našich lúk a strán a pestovateľských plôch. Pri vstupe do výstavných priestorov návštevníkov vítala príjemná vôňa a nevtrhavá krásna sušených bylín.

Výstava koncepčne obsahovala viaceré tematické celky, od histórie, cez poznávanie, zber, sušenie, uskladňovanie až po spôsoby upotrebenia liečivých rastlín. Pozornosť upriamila na rastliny ako živé laboratórium s komplexom bioaktívnych látok nevyhnutných pre náš život a zodpovedných za liečebné úspechy. Upozornila na alelopatické vzťahy medzi rastlinami, a tiež na problémy súvisiace s nesprávnym užívaním liečivých bylín. Výstava priblížila mnohostranné terapeutické účinky takmer dvesto druhov rastlín pri liečbe rozmanitých ochorení (srdcovocievnej sústavy, tráviaceho systému, dýchacích ciest, pohybového ústrojenstva, obličiek, kože...). Na výstave zau-

jali ukážky nielen sušených liečiviek inštalovaných v prachovniciach, trsoch a efektne zladených košíkoch, ale aj čerstvých bylín. Z bohatého repertoáru najpopulárnejších prírodných stimulátorov imunity boli prezentované napríklad echinacea purpurová alebo rakytník rešetliakovitý, ktorý je v súčasnosti považovaný za akýsi všeliek, rastlinu budúcnosti. Vďaka svojmu terapeutickému a nutričnému potenciálu si drevina získala pozornosť celosvetového meradla. Výsledky ostatných výskumov potvrdili jej jedinečnosť, keďže poskytuje komplex všetkých mastných kyselín a koncentráciu vitamínu C v plodoch až 25-krát vyššiu než iné citrusové plody. Ďalším unikátom bol ženšen päťlistý patriaci do skupiny antioxidantov, harmonizátorov a antistresorov, pozitívne vplyvajúci na celý ľudský organizmus, na fyzickú aj psychickú rovnováhu. Hojné zastúpenie mali rastliny zápalových ochorení pri chrípke a prechladnutí, z nich najznámejšie dúška materina, mäta pieporná, podbeľ liečivý, pľúcnik lekárske, skorocel kopijovitý, šalvia lekárska, využívané pri liečení zvnútra i zvonka. Nechýbali ani koreninové druhy a ďalšie bylinky tvoriace základ jednodrožkových či súčasť kombinovaných čajovín, fytofarmaceutických a fytokozmetických produktov. K ozvláštneniu prezentácie a navodeniu atmosféry prispeli viaceré exponáty z etnologického a historického fondu múzea, ale aj mnohé tematické dekorácie. Z historických publikácií pozornosť pútal najmä na Slovensku najpoužívanejší Herbár a bylinár od Petra Andreja Matthioliho. Záujem u návštevníkov vyvolal aj Zelinkár od Juraja Fándlyho, prvá po slovensky písaná kniha o bylinkách, obsahujúca krátke, zrozumiteľné a veľmi užitočné rady o ich používaní.

Cieľom výstavy bolo zachytiť zlo-mok krásy z bohatstva slovenskej prírody a propagovať cenné vedomosti o liečivých rastlinách. Kvalitu získaných poznatkov si návštevníci výstavy overili prostredníctvom testových otázok, ktoré ich čakali po prehliadke výstavy.

Ing. Olga Kostolná

Nové knihy do odbornej knižnice

Návštevníci, ktorí zavítajú do Tribečského múzea v Topolčanoch, okrem pripravených výstav, podujatí a prírodovednej expozície môžu navštíviť aj špeciálnu knižnicu múzea. Knižničný fond múzejnej knižnice tvorí staršia i novšia odborná literatúra a periodiká z rôznych odborov prírodovedného a spoločenskovedného zamerania, ako aj regionálna literatúra. Múzeum má pridelenú celoslovenskú špecializáciu na dokumentáciu dejín chmeliarstva, sladovníctva a pivovarníctva, preto je zastúpená v knižnici aj literatúra z tejto oblasti. V súčasnosti knižničný fond obsahuje 9032 knižných titulov. Okrem odborných publikácií sa v knižnici nachádza viac ako 460 starých tlačí od 16. do konca 19. storočia, ako aj rôznych encyklopédií a lexikónov zväčša v maďarskom, latinskom či nemeckom jazyku. Z dôvodu ochrany týchto vzácných tlačí je možné do nich nahliadnuť iba na študijnom mieste v knižnici, literatúra sa verejnosti zapožičiava iba prezenčne.

Múzejná knižnica je významnou organizačnou zložkou múzea. Je určená najmä odborným pracovníkom múzea, ktorí využívajú jej fond pri svojej odbornej práci. S cieľom pokračovať v dopĺňaní knižničného fondu novou kvalitnou literatúrou múzeum aj v roku 2018 podalo žiadosť na nákup odbornej literatúry v rámci výzvy Fondu na podporu umenia. Projekt na rozšírenie knižničného fondu FPU bol schválený. V rámci spolufinancovania projekt podporil aj Nitriansky samosprávny kraj, zriaďovateľ

múzea. Nákup odbornej literatúry bol zrealizovaný na základe predložených požiadaviek odborných zamestnancov múzea. Návrhy na zakúpenie odbornej literatúry pracovníci predkladali v súlade s vlastivedným charakterom múzea a jeho odbornou špecializáciou. Zakúpených bolo 71 publikácií z nasledovných vedných odborov a tematických oblastí: archeológia, história, vojenská história, pôdoznanectvo, etnológia, botanika, zoológia, geológia, ekológia, múzejná pedagogika a jazykoveda. Okrem najnovších publikácií boli zakúpené i staršie knižné tituly, ktoré vo fonde knižnice absentovali, ale používateľmi knižnice boli žiadané.

Doplnením knižničného fondu o nové tituly, ako aj o chýbajúce tituly odborných publikácií sa zvýšila dostupnosť odborných prameňov a študijného materiálu pre vedeckovýskumné a vzdelávacie účely múzejníkov. Zároveň sa skvalitnila úroveň poskytovaných knižnično-informačných služieb ostatným bádateľom z radov širokej verejnosti.

Rok 2018 bol už druhý rok, kedy múzeum využilo zavedený systém financovania akvizícií odbornej literatúry z Fondu na podporu umenia. V tomto spôsobe získavania finančných prostriedkov chceme pokračovať, a preto sme aj v tomto roku spracovali projekt a podali žiadosť na Fond na podporu umenia.

Mária Bagová

Opäť sme sa stretli v múzeu

Tribečské múzeum v Topolčanoch aj v roku 2018 pokračovalo v projektoch zameraných na neformálne vzdelávanie v oblasti kultúry osôb so zdravotným postihnutím. Za podpory Ministerstva kultúry SR a Nitrianskeho samosprávneho kraja realizovalo v mesiacoch september – december 2018 úspešné podujatie pod názvom Stretneme sa v múzeu II. Realizovaný projekt bol určený pre žiakov s mentálnym postihnutím, s narušenou komunikačnou schopnosťou, žiakov s autizmom alebo inými vývinovými poruchami. Hlavným cieľom podujatia bolo primeranou formou s využitím vybraných exponátov zo zbierkového fondu múzea a podnetov získaných z výstav, expozícií a exkurzie do terénu podporovať a rozvíjať kultúrne potreby detí so zdravotným postihnutím. Plánované postupy pri realizácii podujatia rešpektovali individuálne osobitosti vyplývajúce z aktuálneho zdravotného stavu detí. Snažili sme sa uľahčiť ich adaptáciu na zmenené prostredie (múzeum) a podporovať pozitívny vzťah k poznávaniu a učeniu hrovou formou. Okrem odborných pracovníkov múzea na projekte spolupracovala Spojená škola, Pod kalváriou 941, Topolčany s organizačnými zložkami – Špeciálna základná škola internátna pre žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou, Pod kalváriou 941, Topolčany, a Základná škola s materskou školou pri Zdravotníckom zariadení, Ul. Pavlova 17, Topolčany.

Projekt bol rozdelený na tri etapy. V prvej etape žiaci absolvovali poznávacie vychádzky do terénu. Spolu s múzejníkmi navštívili chránený areál Tovarnický park s kaštieľom, kde sa dozvedeli rôzne za-

ujímavosti ohľadom fauny a flóry, ako aj histórie kaštieľa. Voľnokrajinársky historický park v obci Tovarníky svojím výrazom a koncepciou predstavuje esteticky a kultúrne-výchovne hodnotný objekt, patriaci k najdôležitejším historickým sadybníckym objektom na Slovensku. Skúsenosť s exkurziou bola veľmi pozitívna. Žiaci si v teréne oveľa lepšie upevnili získané teoretické vedomosti a zároveň nadobudli skúsenosti z praktickej ochrany prírody a krajiny. Hlavným cieľom terénnej exkurzie bolo zoznámiť žiakov s prírodninami a prírodnými dejmi, naučiť ich orientovať sa v teréne, spoznávať jednotlivé krajinné prvky a typy krajiny, poukázať na vplyvy a dôsledky ľudských aktivít na prírodu a krajinu. Snaha o maximálne využitie bezprostredného kontaktu s prírodou, práce so živými prírodninami a priame pozorovanie rastlín a živočíchov v ich prirodzených biotopoch sa stali výraznou dominantou tohto projektu. Zručnosti a návyky získavané pri terénnych exkurziách a cvičeniach s prírodovednou tematikou realizovaných priamo v prírode sa nedajú nahradiť klasickou výučbou. Exkurzia umožnila účastníkom spojiť teoretické znalosti s praktickými skúsenosťami. Dôležitým prvkom bol aj rozvoj ekologického a environmentálneho citenia formovaním kladného vzťahu k ochrane prírody a životného prostredia.

Po terénnej exkurzii sa žiaci zúčastnili druhej časti projektu, ktorá obsahovala prednášky s tvorivými dielňami, zamerané na rôzne oblasti života spoločnosti a prírody regiónu. Odborní pracovníci múzea odprezentovali vybrané témy z botaniky, zoológie, geológie, ekológie a environmentalistiky, archeológie a histórie. Následne si žiaci vyskúšali svoju fantáziu, kreativitu, výtvarné čítanie a zručnosť na tvorivých aktivitách pri zhotovovaní rôznych trojrozmerných predmetov a výtvarných prác. Pri práci bola využitá hrnčiarska hlina, sadrové odliatky, prírodné materiály, papier, drôtky, koráliky

a iný materiál. S pomocou svojich pedagógov a pracovníkov Tribečského múzea žiaci vytvorili z rôznych materiálov skutočne umelecké diela na vysokej estetickú úrovni. Výsledky tvorivej činnosti všetkých účastníkov projektu boli predstavené na výstave, ktorá sa konala v priestoroch múzea a sprístupnená bola širokej verejnosti.

Uvedený projekt predstavuje významný príspevok múzea k integrácii hendikepovaných detí do spoločnosti. Ďalší prínos projektu spočíva v propagácii činnosti múzea a v priblížení jeho aktivít širšej verejnosti.

Mgr. Ľubomír Opáth

Pamättný list ZMS

Zväzové ocenenie vo forme Pamättného listu ZMS si z rúk predsedníčky ZMS Mgr. Ivety Kaczarovej prevzal ďalší odborný pracovník Tribečského múzea v Topolčanoch. Na 29. Valnom zhromaždení Zväzu múzeí na Slovensku, konanom 4. apríla 2019 v Banskej Bystrici, sa tejto pocty dostalo výtvarníkovi Ľubomírovi Labudovi. Ocenenie získal za dlhoročné odborné aktivity v oblasti expozíčnej, výstavnej, edičnej a propagačnej činnosti. Ľ. Labuda je autorom i realizátorom výtvarných návrhov prírodovednej expozície, výstav a iných prezentačných podujatí. Jeho svojský výtvarnícky rukopis nesú všetky múzejné propagačné a informačné materiály. Ako autor ilustračných kresieb a grafického dizajnu sa podieľal aj na tvorbe viacerých monotematických publikácií vydaných múzeom.

PhDr. Blažena Šmotlákova

Experiment, hra, spoznávanie...

V termíne od 7. mája do 8. júna t. r. v priestoroch Tribečského múzea v Topolčanoch je nainštalovaná interaktívna výstava Sea – Scientific Toy/More – vedecká hračka, ktorá jedinečným spôsobom demonštruje zaujímavé prírodné alebo technické fenomény. Autorkou a realizátorkou výstavy je Ing. Beáta Puobišová, predsedníčka OZ Vedecká hračka v Banskej Bystrici.

Výstavu tvorí súbor vedeckých hračiek a jednoduchých fyzikálnych experimentov, ktoré približujú alebo využívajú nejaký fenomén súvisiaci s morom či vodou. Na tejto výstave návštevníkov určite nečaká v múzeách bežný zákaz

dotýkať sa vystavených predmetov. Práve naopak. Organizátori výstavy ponúkajú každému návštevníkovi možnosť pohrať sa a experimentovať s nainštalovanými exponátmi, a tak spoznávať konkrétne vlastnosti mora či vody. Všetky predmety majú manuál s odborným popisom, návodom na manipuláciu a pozorovanie. Na základe jednoduchého návodu fyzikálny experiment v princípe zhodný s vystavenou hračkou si môže návštevník vyskúšať aj v domácom prostredí.

PhDr. Blažena Šmotlákova

Ekológia a environmentalistika v kultúrno-vzdelávacej činnosti múzea

Múzeum značnú časť svojich kultúrno-vzdelávacích podujatí zameriava na jednotlivé vekové kategórie, od detí materských škôl cez žiakov základných škôl až po študentov stredných škôl. Prostredníctvom zbierkových predmetov, autentických dokumentov vývoja prírody, ponúka možnosť doplnkového vzdelávania formou vizualizácie v zmysle zásady „raz vidieť je lepšie ako stokrát počuť“.

V štátnom vzdelávacom programe obsiahnuté témy zamerané na ochranu prírody a životného prostredia sa snažíme naplno rozvíjať aj v oblasti múzejného vzdelávania. Environmentalná a ekologická výchova a vzdelávanie v Tribečskom múzeu sú spojené s expozíciami, výstavami, tvorivými dielňami, animačnými podujatiami, prednáškami a ďalšími aktivitami. Deti a školská mládež na základe interaktívneho a zážitkového učenia získavajú rôzne informácie o prírode. Tieto poznatky nielen dopĺňajú školské učivo, ale zároveň pomáhajú aj k celkovému pochopeniu danej témy. Možno tak povedať, že múzeum sa neformálnym spôsobom zapája do školského vzdelávania a výchovy.

Environmentalistika, ak použijeme najzákladnejšiu definíciu, je veda o životnom prostredí. Skúma vzťahy medzi ľudskou spoločnosťou a prostredím. Ide o interdisciplinárnu vedu, ktorá využíva poznatky prírodných, technických aj spoločenských vied, a teda sa ako vedný odbor študuje komplexne. To ju odlišuje od ekológie, ktorá sa venuje vzťahom živých organizmov k ich prostrediu a vzájomným vzťahom organizmov.

Téma ekológie a environmentalistiky sa prelína celou expozíciou **Príroda stredného Ponitria**. Prostredníctvom paleontologických, geologických, botanických a zoológických zbierok expozícia približuje živú a neživú prírodu regiónu stredného Ponitria.

Jeden z významných dní, ktorý si v múzeu pripomínáme určitou aktivitou, je 22. marec. V roku 1992 ho Valné zhromaždenie OSN na konferencii v Rio de Janeiro vyhlásilo za **Deň vody**. Od roku 1993 v súlade s odporúčaniami Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji sa **Svetový deň vody** pripomína rôznymi aktivitami. Zamerané sú hlavne na podporu informovanosti verejnosti o nenahraditeľnom význame vody a jej ochrane. Tribečské múzeum pri príležitosti tohtoročného Svetového dňa vody pripravilo výstavu zameranú na problematiku ochrany tejto životodarnej tekutiny a jej zdrojov.

Na **Deň Zeme**, ktorý je termínovo viazaný na 22. apríl, múzeum realizuje rôzne aktivity environmentálneho zamerania, napr. tvorivé dielne, besedy alebo prednášky. Podujatia majú viesť deti a mládež k zodpovednému správaniu sa voči životnému prostrediu, znižovaniu kvantity odpadového materiálu a zamysleniu sa nad možnosťami jeho recyklácie. Zámerom je tiež rozširovať vedomosti žiakov o energii, o možnostiach jej úspor a o energetických opatreniach realizovaných v škole i v domácnosti.

Nezabúdame ani na 5. jún, **Svetový deň životného prostredia**, ktorý sa oslavuje od roku 1973. Tento deň je spomienkou na prvú konferenciu OSN o životnom prostredí, ktorá sa konala v dňoch 5. až 16. júna 1972 v Štokholme pod heslom **Je len jedna Zem**. Štokholmská konferencia upriamila pozornosť svetovej verejnosti na potrebu riešiť problémy životného prostredia v záujme zachovania existencie

ľudstva na planéte Zem. Problémy životného prostredia nadobúdajú globálny charakter presahujúci hranice štátov a kontinentov, a preto aj ich riešenie si vyžaduje spoluprácu na medzinárodnej úrovni. V tento deň sa konajú koncerty, súťaže, sadenie stromčekov či rôzne upratovacie a recyklačné kampane. Múzeum ponúka prednášky, výtvarnú súťaž a tvorivé aktivity súvisiace s danou témou.

Kultúrno-vzdelávacia činnosť múzea je každoročne obohatená o prírodovedný seminár, ktorý prináša pohľad na rôzne problematiky týkajúce sa ochrany prírody a životného prostredia. Adresovaný je pre Denné centrá seniorov v Topolčanoch, ktorí si týmto spôsobom rozširujú poznatky o abiotickej zložke životného prostredia, o chránených druhoch rastlín a živočíchov a ochrane jednotlivých zložiek životného prostredia.

Prednášková činnosť z botaniky, zoológie, geológie, ekológie a environmentalistiky je zameraná na rôzne témy, napr. na chránené územia Slovenska – národné parky, územia v rámci NATURA 2000, chránené územia okresu Topolčany, druhovú ochranu, znečisťovanie životného prostredia. Prednášky prispievajú k zvyšovaniu povedomia verejnosti o ochrane prírody a životného prostredia. Ekológia a environmentalistika sa v menšej miere prenáša aj do prednášok spoločenskovedného charakteru. Môžeme spomenúť prednášky na tému o živote Slovanov alebo na tému venovanú černo-bylskej katastrofe.

Cieľom aktivít pre deti a školskú mládež, ale aj seniorov je formovanie a rozvíjanie ekologického a environmentálneho povedomia a osobnostných kvalít, ktoré ich pripravujú na aktívnu ochranu a tvorbu životného prostredia. Zoznámi sa s pestrou ríšou živočíchov, rastlín a získajú odpovede na otázku, prečo je dôležité ochraňovať prírodu a zložky životného prostredia. Múzejné podujatia podporujú také spôsobilosti, akými sú pozorovanie, porovnávanie, triedenie a komunikácia. Ďalším dôležitým cieľom ekologicky a environmentálne zameraných aktivít je podpora nápaditosti, predstavivosti, samostatnosti, kreativity žiakov a rozvíjanie ich praktických zručností. Poznatky ponúkané prostredníctvom múzejného vzdelávania možno využiť na hodinách prvouky, prírodopisu, biológie, regionálnej výchovy a environmentálnej výchovy.

Mgr. Ľubomír Opáth

Najnovší edičný titul

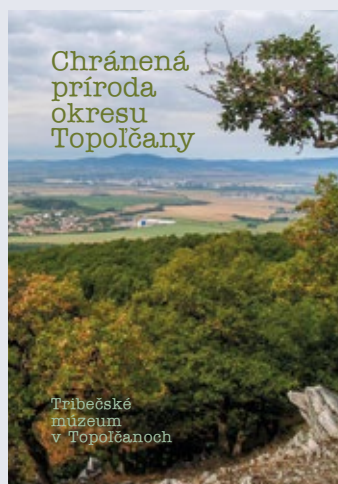
Edičná činnosť predstavuje dôležitú súčasť práce každého múzea. Jej cieľom je predovšetkým sprostredkovanie informácií o zbierkovom fonde múzea a výsledkoch vedeckého bádania v oblasti vývoja prírody a spoločnosti. Naplňaniu zámerov v tejto oblasti činnosti systematickú pozornosť venuje aj Tribečské múzeum v Topolčanoch. Vydávanie odborných tlačovín je z finančného hľadiska pomerne náročné, a preto sa múzeum snaží získať finančné zdroje aj prostredníctvom rôznych projektov. Mnohé publikácie tematicky zamerané na históriu a ľudovú kultúru sa podarilo vydať len vďaka finančnej podpore Ministerstva kultúry SR, Fondu na podporu umenia či

mesta Topolčany. Najnovší edičný počín Tribečského múzea predstavuje publikácia **Chránená príroda okresu Topolčany**. Vydanie publikácie v roku 2018 z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia (hlavný partner projektu), spolufinancoval Nitriansky samosprávny kraj, zriaďovateľ múzea. Populárno-náučná publikácia prináša základné informácie o chránených prírodných lokalitách nachádzajúcich sa na území okresu Topolčany. Kategória maloplošných chránených území zahŕňa 1 národnú prírodnú rezerváciu, 5 prírodných rezervácií, 2 prírodné pamiatky, 4 chránené areály a 2 chránené stromy (dub a sekvoja). Patrí sem aj 5 území európskeho významu, tvoriacich súčasť európskej siete NATURA 2000. Známe sú pod názvami Hôrky, Bočina, Vinište, Hradná dolina a Kulháň. Veľkoplošné chránené územia zastupuje 1 chránená krajinná oblasť a 1 chránené vtáčie územie. Zaujímavý text o špecifikách jednotlivých lokalít z oblasti flóry, fauny a neživej prírody dopĺňajú

početné plnofarebné fotografie a mapy. Resumé v anglickom a nemeckom jazyku sprístupní základné informácie o prírodných osobitostiach topolčianskeho regiónu aj zahraničným návštevníkom múzea. Autorkami textu sú Ing. Kostolná, Ing. Krošláková a Mgr. Petrášová, odborné pracovníčky múzea. Publikované fotografie pochádzajú z fotoarchívu múzea, ich autormi sú bývalí i súčasní zamestnanci múzea. Odborným garantom je Ing. Alena Zacharová, odborná pracovníčka ŠOP SR, Správa CHKO Ponitrie.

Publikácia je spracovaná populárno-náučným štýlom, aby oslovila čo najširší okruh čitateľov z radov odbornej i laickej verejnosti. Svojím tematickým záberom vyplní prázdne miesto v publikačnej činnosti na úseku územnej a druhovej ochrany prírody a krajiny v okrese Topolčany. Aj vďaka nej sa k obyvateľom žijúcim v chránených prírodných lokalitách, ale i k ďalším dostanú informácie, ktoré môžu prispieť k zvýšeniu ich environmentálneho povedomia. Publikácia ako významný zdroj poznatkov o prírodných danostiach regiónu výrazným spôsobom môže obohatiť a skvalitniť aj výučbu prírodovedných predmetov v školských zariadeniach.

PhDr. Blažena Šmotlárková

Zeolitové minerály v zbierke múzea

Akvizičná činnosť patrí k prioritným úlohám odbornej činnosti muzeálnych inštitúcií. Tribečské múzeum v Topolčanoch systematicky a cielavedome, v súlade so svojou zbierkotvornou koncepciou, nadobúda predmety kultúrnej hodnoty, ktoré dokumentujú vývoj prírody a spoločnosti v regióne. Získané predmety odborne spracúva, zhodnocuje, vedecky skúma a sprístupňuje. Doklady vývoja prírody charakteru zbierkových predmetov patria do prírodovedného fondu múzea, ktorého súčasťou je aj mineralogický fond.

Zaujímavú kolekciu v múzejnej zbierke nerastov tvoria zeolitové minerály, ktoré prináležia do jednej zo skupín kremičitanov, nazývaných tektosilikáty. Prvé informácie o zeolitoch, predstavujúcich v období svojho objavenia akési mineralogické rarity, pochádzajú z prác geológov a mineralógov, v ktorých upozornili na ich rôznorodé vlastnosti. Názov zeolit navrhol v roku 1756 švédsky chemik a mineralóg Axel Fredrik Cronstedt. Odvodený je od gréckeho slova zein, značiaceho vriieť, a slova lithos s významom kameň, takže sa vlastne jedná o „vriace kamene“. Pomenovanie odráža schopnosť zadržiavať a späťne uvoľňovať vodu nachádzajúcu sa v pórovitej štruktúre nerastu, keď unikajúca para vytvára dojem, že kameň vri. Význačné vlastnosti týchto nerastov sú odrazom ich kostrovej štruktúry. Využívajú sa napr. v poľnohospodárstve i v oblasti ochrany životného prostredia. Popri prírodnej forme sa na priemyselné a komerčné účely využívajú tiež synteticky pripravené nové štruktúrne typy.

Zeolity vznikajú v prírode v prevažnej miere rozkladom vulkanogénnych amorfnych hornín, najmä vulkanických skiel, vo vodnom prostredí. Známy je tiež vznik v dutinách magmatických hornín i v premenených horninách. K dôležitým zástupcom tejto skupiny patria napr. natrolit, chabazit, heulandit, stilbit, skolecit i phillipsit.

Hodnotnú súčasť zbierok anorganických prírodných múzeí predstavujú tie zeolitové minerály, ktoré sa v prírode vyskytujú v podobe esteticky pútavých jedincov dosahujúcich veľkosť niekoľkých centimetrov. Tieto kryštály, ktoré tvoria výplne mandlí či dutiniek, bývajú často bezfarebné, ale tiež bielej, žltej alebo žltohnedej farby.

V mineralogickej zbierke Tribečského múzea v Topolčanoch tvoria tieto nerasty menej početnú skupinu. Prezentovaná je staršími prírástkami, medzi ktorými je zastúpený biely natrolit pomenovaný podľa gréckeho názvu sódy (nátrium). Upúta i obvykle biely chabazit, ktorého meno je odvodené od gréckeho chabazios, chalezios, značiaceho ľadovec. Z novších prírástkov si zaslúžia pozornosť zeolity pochádzajúce zo známeho náleziska Poone v Indii. Spomedzi nich leskom zaujme biely alebo ružový stilbit (z gréckeho stilbe – lesk), ktorý sa v zbierke nachádza v oboch farbách. Prítomný je tiež skolecit (v preklade „červ“) vytvárajúci lúčovité agregáty krémovej farby.

Nerasty zeolitovej skupiny môžu v prírode vytvárať tiež mikroskopické kryštáliky. Spolu s inými minerálmi sa vyskytujú v pomerne tvrdej svetlozelenej kompaktnéj hornine, nazývanej zeolitový tuf, ktorý je významnou surovinou. Zeolity majú veľký technický význam. Využívajú sa najmä ako sorbenty, molekulárne sítá a katalyzátory.

Kolekcia minerálov skupiny zeolitov, obsiahnutá v mineralogickej zbierke múzea, prezentuje dôležitú skupinu v mineralogickom systéme. Cieľom akvizičnej činnosti je kolekciu neustále dopĺňať a rozširovať o nové prírástky, a tak zachytiť rôznorodosť podob nerastnej ríše.

Mgr. Božena Petrášová

■ Stilbity, lokalita Poone, India

Nové prírástky v zbierke cicavcov

Zámerom akvizičnej činnosti v oblasti múzejného odboru zoológie je systematické nadobúdanie zbierkových predmetov a vytváranie taxonomicky ucelených zbierok reprezentujúcich druhovú rozmanitosť živočíšstva nielen v zbernej oblasti múzea, ale aj v širších celoslovenských súvislostiach.

Zoologický zbierkový fond Tribečského múzea v Topolčanoch v súčasnosti tvorí 2 688 predmetov, z toho je 849 ks stavovcov. Z celkového počtu 714 ks dermoplastických preparátov sú cicavce zastúpené počtom 81 ks. Prevažná časť exponátov bola získaná v 80. a 90. rokoch 20. storočia. V neskoršom období bola zbierkotvorná činnosť limitovaná finančnými možnosťami múzea. Vďaka účelovej finančnej dotácii poskytnutej zriaďovateľom múzea, Nitrianskym samosprávnym krajom, v roku 2018

zoologickú zbierku obohatilo 9 ks dermoplastických preparátov cicavcov. Novozískané prírástky pochádzajú z dielne preparátora Ing. Stanislava Harvančíka.

Akvizičia bola zameraná prevažne na lesné druhy živočíchov pochádzajúcich zo zbernej oblasti regiónu. Zbierku párnokopytníkov obohatili druhy charakteristické pre listnaté a zmiešané lesy regiónu stredného Ponitria. Nadobudnutý bol párik srnca lesného (*Capreolus capreolus*), ktorý ako zástupca najrozšírenejšej raticovej zveri žije na celom území Slovenska, od hornej hranice lesa až po agrárnu krajinu v nížinách. Najčastejšie sa s ním môžeme stretnúť v listnatých a zmiešaných lesoch s lúčkami, rúbaňami a priľahlou poľnohospodárskou pôdou, kde zachádza na pašu. Srnčia zver žije v lete samotársky, iba na zimu sa združuje do rodovo príbuzných skupín. Vlhšie

listnaté alebo zmiešané lesy s príslušnou poľnohospodárskou pôdou v nižších a stredných polohách obľubuje aj diviaky lesný (*Sus scrofa*). Je živočíchom žijúcim v rodinných čriedach, ktoré v rámci najnovších prírastkov múzea reprezentuje samica s mláďatom.

Zbierka lasicovitých šeliem bola rozšírená o dermoplastický preparát kuny lesnej (*Martes martes*) a jazveca lesného (*Meles meles*). Kuna lesná (*Martes martes*) žije v lesnatých oblastiach Európy. Je pravým obyvateľom stromových dutín, v korunách stromov lezie mimoriadne obratne a medzi konármi sa pohybuje dlhými skokmi. Najväčší príslušník našich lasicovitých mäsožravcov, jazvec lesný (*Meles meles*), je rozšírený na celom území Slovenska, od nížin až po horské lesy. Uprednostňuje okraje lesov susediace s lúkami a pasienkami, kde má dostatok vhodných prirodzených úkrytov. Psovité šelmy zastupuje líška hrdzavá (*Vulpes vulpes*), samotársky živočích obývajúcí podzemné brlohy v nížinách, ale aj v horstvách. Vyskytuje sa vo viacerých farebných variáciách. Do múzea bol zakúpený preparát líšky uhliarky, ktorá doteraz v zbierkovom fonde nemala zastúpenie.

Okrem pôvodných živočíchov boli nadobudnuté aj invázne druhy, akými sú psík medvedíkovitý (*Nyctereutes procyonoides*) a nutria riečna (*Myocastor coypus*). Ich výskyt vo voľnej prírode je nežiaduci, nakoľko vynikajú veľkou schopnosťou rozmnožovania. Tiež sa veľmi dobre dokážu prispôbiť rôznorodým klimatickým podmienkam a rozličnému životnému prostrediu. Psík medvedíkovitý (*Nyctereutes procyonoides*) pochádza z juhovýchodnej Ázie. Pre hodnotnú kožušinu bol introdukovaný na Ukrajinu, odkiaľ sa rozšíril aj do ďalších európskych štátov vrátane Slovenska. Z chovu prenikol do voľnej prírody. Pôvodné druhy fauny ohrozuje ako predátor, potravný konkurent a prenášač chorôb. Jeho biotopom sú rôzne typy stanovišť od prevažne listnatých lesov až po agroceenózy v blízkosti vodných plôch. Nutria riečna (*Myocastor coypus*) je pôvodným druhom Južnej Ameriky. Do Európy bola dovezená začiatkom 20. storočia ako druh chovaný na kožušinu a chutné mäso. Čoraz častejšie však do-

chádzalo k únikom chovaných jedincov do voľnej prírody a k ich postupnej adaptácii na život v prostredí močiarov, rybníkov, vodných nádrží a riek.

Novozískané prírastky – dermoplastické preparáty cicavcov v budúcnosti plánujeme využívať pri rôznych podujatiach v oblasti kultúrno-vzdelávacej činnosti múzea. Svoju prezentačnú premiéru mali už začiatkom tohto roka na výstave Klenoty z múzejného depozitára, kde boli verejnosti predstavené rozmanité predmety z prírodovedných i spoločenskovedných zbierkových fondov.

Ing. Lenka Krošáková

■ Výstava Klenoty z múzejného depozitára

Staré pivovary v okolí Topolčian

Je známym faktom, že pivo patrí medzi najstaršie cielene pripravované nápoje ľudstva. Zo svojej pravlasti, pravdepodobne Mezopotámie, si pivo postupne začalo raziť cestu do všetkých kútov vtedy známeho sveta. O tom, že šlo o cestu veľmi úspešnú, najlepšie svedčí fakt, že aj po tisícročiach sa pivo radí k najobľúbenejším nápojom na svete.

Výroba a konzumácia piva má pevnú a dlhú tradíciu aj v topolčianskom regióne. Prvé zmienky o pivovarníctve v našom okolí sa viažu k záveru druhej tretiny 13. storočia, k známej listine kráľa Ladislava IV. Hoci pivo v stredoveku patrilo medzi veľmi obľúbené nápoje, nebolo jediným nápojom. Veľkými konkurentmi piva boli predovšetkým víno a medovina. Kým popularita medoviny ako bežného nápoja na každodennú konzumáciu časom postupne klesala, víno si udržalo svoje významné postavenie v podstate dodnes. Vo viacerých regiónoch Slovenska bolo víno dlho populárnejšie než pivo. Toto konštatovanie platí aj o niektorých lokalitách v okolí mesta Topolčany, napr. chýrne vinice boli, a dodnes sú v oblasti Radošiny. Postupom času však popularita pívneho moku začala stúpať.

V stredovekých mestách, medzi ktoré sa v tej dobe radili aj Topolčany, patrilo právo na varenie piva k bežne vykonávaným činnostiam. Nikto nepovažoval za potrebné toto právo nejakým spôsobom zvlášť schvaľovať či zdôrazňovať. V podstate každý mešťan, ktorý mal na pôde mesta nejaký dom či majetok, mohol v meste variť pivo. Vtedajší mešťania toto právo aj radi a často využívali, napr. len v Banskej Bystrici bolo 32 domov, kde sa varilo a predávalo pivo. K podpore pivovarníctva prispievalo aj to, že od 13. storočia právo variť pivo mestám bolo často udeľované spolu s inými mestskými výsadami. Možno uviesť, že v stredoveku snáď nebolo u nás mesta, kde by nefungoval aspoň jeden pivovar. Najväčšej popularite sa pivo tešilo najmä v prostredí banských a slobodných kráľovských miest, kam istý čas patrili aj Topolčany. Len nepatrné obmedzenia pre varenie piva síce prispievali k popularite tohto nápoja, na druhej strane však znamenali aj trieštenie príjmov. Postupne tak začalo byť toto právo regulované, napr. sa obmedzilo len na členov mestskej rady či na nejakú národnosť v meste. Neskôr sa objavovali aj zákazy dovážania piva z iných miest či panstiev, či iné regulácie upravujúce túto činnosť.

Na vidieku v ranom stredoveku si ľudia spravidla varili pivo sami, a tento stav

sa udržal pomerne dlho. Dokonca sa vo forme piva či sladu odvádzali aj poddanské dávky, a pivo občas tvorilo aj naturálnu časť pláce. Od 13. storočia, najmä však v 14. a 15. storočí aj v tomto prostredí začínajú vznikať dedinské pivovary patriace miestnej šľachte. Na čele týchto pivovarov, ba aj celých dedín stáli určené osoby, tzv. šoltýsi, ktorí dostali od zemepánov rôzne privilégia. V záujme dosiahnutia vyššieho zisku týchto pivovarov domáce varenie piva bolo postupne zakázané.

Z uvedeného obdobia o pivovaroch v topolčianskom regióne máme len nepatrné informácie. Určitú predstavu si môžeme vytvoriť na základe analógií z iných miest či oblastí. Z neskoršieho obdobia však už máme zmienok viac. Už na začiatku 16. storočia (a pravdepodobne aj skôr) určite fungoval pivovar v obci Ludanice, čo je zrejme z listiny z roku 1515. Konkrétne, listina sa zmieňuje o jeho umiestnení v areáli kamenného zemepanského hrádka, ktorý tu vtedy stál. Toto umiestnenie malo svoj praktický význam. V pivovare sa pracovalo s otvoreným ohňom a kamenná budova aspoň čiastočne pomáhala znížiť riziko šírenia prípadného požiaru. Tradícia varenia piva v Ludaniciach pokračovala aj v novoveku. V polovici 18. storočia bol v obci postavený nový pivovar s pomerne slušnou výrobnou kapacitou. Okrem piva sa tu vyrábala aj pálenka. Na konci 18. storočia bol pivovar spolu s príslúchajúcou krčmou panstvom daný do prenájmu Židom. Tí platili za prenájom 1000 zlatých ročne. V 19. storočí pivovarnícka tradícia v obci zaniká, avšak budova pivovaru v obci stojí doteraz.

Svojím pivovarom sa mohla pyšiť aj Bojná. Pivovar v obci vybudovali Erdödyovci, a to v 18. storočí. Údajne sa malo jednať o najväčší pivovar v širokom okolí.

■ Objekt pivovaru v Ludaniciach

■ Cukrovar v Solčanoch prebudovaný zo Zichyovského pivovaru

Pri pivovare fungovala aj chmelnica, založená v malodvoranskom chotári s rozlohou približne 6 ha. Pivovar, v ktorom sa vystriedali viacerí pivovarníci, veľmi dobre prosperoval. Nevyhli sa mu však ani tragické udalosti. Koncom 18. storočia pôsobil v pivovare Samuel Marko, známy fajčiar z fajky. Tento zlovyk sa mu stal osudným. Keď si chcel vyčistiť upchatú fajku v cisterne s vodou, pošmykol sa, spadol do cisterny a utopil sa. Udalosť sa stala 14. 5. 1797, Marko mal v tom čase len 35 rokov. Pivovar v Bojne existoval len do konca prvej tretiny 19. storočia. Budova, v ktorej sa pivovar nachádzal, bola neskôr prestavaná na lesovňu. Tento objekt dnes už nestojí.

Z 18. storočia máme doložený aj zichyovský pivovar v Solčanoch. Pivovar sa nachádzal v blízkosti panského majera na dolnom konci obce. V dobových zápisoch sa uvádza, že pivovar spolu s celým majerom je v pomerne zlom stave a potreboval by opravu. Výrobe piva to však zjavne neprekážalo, ročne sa tu uvarilo približne 243 urien piva (v prepočte asi 9 500 l). Panstvo malo z piva nezanedbateľný príjem, jedna urna piva sa predávala za 1 zlatý a 20 denárov. Okrem toho panstvo vlastnilo v obci

■ Objekty starého pivovaru Tovarníky

aj dve krčmy, kde sa pivo predávalo. Jedna stála medzi domami Štefana Krajčího a Pavla Hulu (šlo o krčmu grófa Balašu), druhá medzi domami Martina Rosínu a Adama Klačanského.

Za spomenutie stojí určite aj pivovar umiestnený v Radošine. Už v 18. storočí o ňom písali ako o starobylej stavbe postavenej z kameňa so šindľovou strechou. Radošínsky pivovar mal dve kuchyne, komoru, a samozrejme, pivnicu s kapacitou 40 sudov piva. Počas svojho fungovania približne do polovice 19. storočia bol dávany do prenájmu rôznym nájomcom. Prvý zápis o prenájme pivovaru máme z roku 1753, kedy bol prenajatý Samuelovi Levkovi. Posledný zápis pochádza z roku 1869, ako nájomca je uvedený Štefan Jursek.

Dobové pramene z 18. storočia spomínajú ešte pivovar v obci Prašice, a prostredníctvom údajov o pivovarníkoch nepriamo aj pivovar v Klátovej Novej Vsi.

K pivovarom nachádzajúcim sa priamo v meste Topolčany mnoho správ nemáme. V 17. storočí patrilo topolčianske panstvo Forgáčovcom. V tom čase Topolčany boli významné stredisko obchodu a remeselnej výroby. Forgáčovci vykazovali aj príjmy z výčapu piva, čo vytvára predpoklad, že aj v Topolčanoch bol pivovar. V nasledujúcom storočí je však existencia pivovaru v meste už priamo dokázaná, zdokladovaná v písomných prameňoch. K pivovaru sa viaže známy spor medzi mestským a panským pivovarom z polovice 18. storočia, ktorého rozsudok potvrdila aj vtedajšia panovníčka Mária Terézia.

V 19. storočí pivovary nielen zanikali, ale aj vznikali. V druhej polovici 19. storočia vznikli pri Topolčanoch dva pivovary, ktoré však neprežili prelom storočí. Prvý bol založený v Tovarníkoch a činnosť vyvíjal v rokoch 1865 až 1869. Ako jeho nájomca figuroval Rudolf Steinhübel. V roku 1865 vyrobil 1320 okovov piva (cca 71 200 l), v roku 1866 už 2200 okovov (cca 119 000 l), ale v poslednom roku činnosti už len 160 okovov (cca 8 640 l). Po tomto období sa už pivovar nespomína. Druhý pivovar vznikol v Horných Chlebanoch, jeho správcom bol Alexander Reichenthal. Tento pivovar fungoval v rokoch 1865 až 1869. V prvom roku prevádzky uvaril 195 dolnorakúskych okovov (cca 11 000 l) piva v hodnote 148 florenov a 68 grajciarov. Pivovar nefungoval celoročne, varil iba desať mesiacov v roku. Zaujímavé je, že svoju činnosť ukončil v rovnakom roku ako pivovar v Tovarníkoch. Ako vidno, pivovarnícka história topolčianskeho regiónu je skutočne bohatá a rozmanitá. Žiaľ, z pohľadu súčasnosti je to skutočne už len história.

Mgr. Ondrej Godál

Lovecké tesáky v zbierke zbraní

Lovecké chladné zbrane, predovšetkým tesáky, patria k chladným zbraňam, ktoré sa v zbierkach múzeí spravidla nenachádzajú v príliš vysokom počte, a nie sú ani veľmi známe. Niekoľko kusov tohto druhu zbraní má vo svojom historickom fonde aj Tribečské múzeum v Topolčanoch.

Lovecký tesák je chladná zbraň, ktorá sa objavuje približne v období 16. až 17. storočia. Pravdepodobne sa vyvinula z bojového tesáka, jednoduchšej chladnej zbrane, ktorá vznikla v husitských Čechách v 15. storočí. Pôvodne šlo o zbraň dostupnú širokým vrstvám obyvateľstva. V podstate to bola krátka šablá so zahnutou jednostrannou čepeľou a záštitným oblúkom chrániacim ruku. Z Čiech sa zbraň rozšírila do okolitých štátov, často pod názvom **dusägge, dusak, tysakapod**. Pomenovanie zbrane je odvodené od českého slova „tesat“ (sekat).

Aby zbraň plne vyhovovala loveckým účelom, musela prejsť určitými úpravami. Pri love tesák už nebol určený na boj s ozbrojeným protivníkom. Prioritne sa používal na rýchle usmrtenie, tzv. záraz zveri, ktorá bola uštvaná psami, zle trafená strelou z pušky či inak zranená bez schopnosti pohybu. Záraz sa spravidla vykonával bodnutím zboku priamo do srdca. Preto sa čepeľ narovnávala a dostala odolný ostrý hrot, ktorý danému účelu viac vyhovoval. Prvé tesáky boli veľmi dlhé, postupne sa čepeľ skracovala. Časom sa tesáky začali aj krásne zdobiť, rozsah výzdoby závisel od postavenia majiteľa. Často mali aj výrazné priečky, oblúky či záštitné mušle, ktoré bránili tomu, aby pri bodnutí ruka lovca skĺzla na ostrú čepeľ. Puzdrá na tesáky v prednej časti boli často doplnené o menšie puzdiečko. Tento priestor najčastejšie slúžil na uloženie menšieho noža „zavazázu“, používaného na alternatívne usmrtenie

zvieratá alebo na spracovanie úlovku. V prípade kolektívnej poľovačky právo vykonať záraz mal najväčšenejší z prítomných lovcov.

Tesák sa nosil na ľavej strane tela. Spočiatku bolo jeho nosenie vyhradené šľachte a vyučeným profesionálnym poľovníkom. V priebehu 19. storočia bola prax vykonávania zárazu nahradená dostrelením zveri, a tak tesák postupne prišiel o svoju pôvodnú funkciu. Potom sa stal v podstate len symbolom poľovníkov a lesníkov, súčasťou ich uniformy, kde vydržal do polovice 20. storočia. Strata postavenia tesáka ako loveckej zbrane či stavovského symbolu neznamena, že sa tesáky úplne prestali používať. Svoju ceremoniálnu úlohu plnia dodnes, napr. pri pasovaní poľovníka za lovca zveri. Občas sa môžeme stretnúť aj s loveckými sekáčmi, loveckými kopijami, loveckými nožmi, mečmi či šablami.

Tribečské múzeum má vo svojej zbierke zbraní tri lovecké tesáky, datované do 18., resp. 19. storočia. Tesák s evidenčným číslom H-4 bol do zbierky prijatý v roku 1962, a to ako jeden z prvých predmetov evidovaných vo fonde histórie. Ide o zaujímavý

■ Lovecký tesák, začiatok 19. storočia

Z geologického prieskumu regiónu

Aktivity vedecko-výskumného charakteru patria k základným zložkám plánov hlavných úloh odbornej činnosti každého múzea. Sú predpokladom pre realizáciu všetkých múzejných aktivít, predovšetkým akvizičnej, publikačnej, vzdelávacej a prezentačnej.

Činnosť Tribečského múzea v Topolčanoch v oblasti geologického prieskumu bola v uplynulých rokoch zameraná na riešenie rôznorodej problematiky. Jej cieľom bolo overiť staršie informácie, a predovšetkým získať nové poznatky o geologickej stavbe topolčianskeho regiónu. Zadanie starších úloh bolo orientované na zdokumentovanie paleontologických lokalít a výskyt treťohornej fauny v Skačanoch.

Časť vedecko-výskumných aktivít sa zaoberala aj problematikou výskytu nerudných nerastných surovín v regióne. Terénny výskum sa uskutočnil v dvoch aktívnych kameňolomoch. Na ložisku Krnáč – Tábor, kde prebieha ťažba kremencov spodnotriasového veku, a v Malých Kršteňanoch, kde ložisko tvorí súvrstvie dolomitov, ktoré patria k druhohorným sedimentom.

V rámci predchádzajúcich výskumných aktivít sledovaný bol i výskyt kremenového fenoménu, ktorý je spätý s výskytom hôrok v jadrovom pohorí Tribeč. Výskum sa uskutočnil nielen na chránených lokalitách zaradených do jednotlivých kategórií územnej ochrany (NPR Hrdovická, PR Solčiansky háj, PR Kovarská hôrka), ale aj na menej známych lokalitách ich výskytu.

Najnovšie realizovaný vedecko-výskumný projekt je zameraný na výskyt antropogénnych foriem reliéfu, ktoré predstavujú tvary zemského povrchu vytvorené človekom. Samostatnú skupinu antropogénnych foriem reliéfu tvoria lomy. Patria sem kameňolomy, štrkoviská, pieskoviská a hliniská. V rámci danej problematiky sú skúmané kameňolomy, ktoré predstavujú jeden z najstarších antropogénnych tvarov reliéfu. Sú to relikt po povrchovej ťažbe nerastných surovín. Terénny výskum bol uskutočnený v opustenom kameňolome za obcou Nitrianska Blatnica a v rozsiahlejšom kameňolome ležiacom nad liehovarom v obci Radošina. Súbežne s výskumom prebiehali zbery vzoriek hornín, ktoré obohatili petrologický fond múzea. Tvoria autentické doklady o vývoji a geologickej stavbe skúmaného územia.

Výsledky získané terénnym geologickým prieskumom sú spracované formou záverečných správ evidovaných na dokumentačnom úseku múzea. Spolu s originálnou sprievodnou fotodokumentáciou skúmaných lokalít tvoria východiskovú bázu poznatkov, ktoré boli spracované formou populárno-náučných príspevkov pre regionálne médiá. Ďalší publikačný výstup predstavujú štúdie v zborníku Tribečského múzea v Topolčanoch. Rozsiahlejšie informácie boli použité v rámci muzeálnej prezentačnej činnosti pri tvorbe panelovej výstavy **Prírodné krásy stredného Ponitria**. Najnovšie poznatky o geologickom vývoji a stavbe územia sú prezentované i v brožúre **Chránená príroda okresu Topolčany**, ktorá bola vydaná v roku 2018 s finančnou podporou Fondu na podporu umenia.

Mgr. Božena Petrášová

■ Opustený lom v Nitrianskej Blatnici

■ Lom nad liehovarom v Radošine

a pomerne luxusnú zbraň s krásnym zdobením. Tesák pochádza pravdepodobne z druhej polovice 19. storočia, prípadne z konca tohto storočia. Bol vyrobený Josefom Zimblrom (1855 – 1936), vynikajúcim remeselníkom z Viedne, ktorý patril aj medzi dodávateľov habsburského cisárskeho dvora. Tesák bol určite určený pre solventného klienta, snáď aj z vysoko postavených spoločenských kruhov vtedajšej monarchie. Hlavica a priečka sú odlievané zo striebristého kovu (striebro?). Priečka má zakončenia štylizované do podoby hláv loveckých psov. Rukoväť zbrane je z parohu, čo bolo u loveckých tesákov bežné. Čepel zbrane je priama, jednosečná, s odľahčovacím žliabkom a stredovým hrotom. Zdobená je rytinou a leptaním, a následne je (pravdepodobne) niklovaná. Puzdro tesáka zhotovili z exotickej farebenej kože. Garnitúra je umelecky vyhotovená, s loveckými motívami. K puzdru sa dochovali aj kožené závesníky z farebenej kože. Chýba však menší nožik (zavazák), po ktorom zostal v puzdre len prázdny priestor.

Druhý tesák s evidenčným číslom H-268 bol do zbierky zaradený v roku 1967. V porovnaní s prvým tesákom je tento kus jednoduchší, striedamejší, ale aj starší. Pravdepodobne pochádza zo začiatku 19. storočia, resp. z druhej polovice 18. storočia. V prípade tohto tesáka sa jedná v prvom rade o pracovný nástroj. Zbraň má jednoduchšiu mosadznú záštitu so záštitnou mušľou a mosadznou koncovkou rukoväte. Čepel je jednosečná, nezdobená, so stredovým hrotom, žliabkom a falošným ostrím. Z dôvodu korózie sa povrch nezachoval v príliš dobrej kvalite, ale vzhľadom k veku zbrane je možné takýto stav iste očakávať. Rukoväť je parohová, pomerne mohutná, ale poskytujúca dobrý úchop. Puzdro zbrane je drevené, potiahnuté čiernou kožou, s jednoduchou mosadznou garnitúrou. Pri tomto tesáku absentuje nielen doplnkový nôž, ale aj kožený závesník.

Tretou zbraňou z nášho súboru je široký tesák zhruba z prvej polovice 19. storočia. Ide o strohú zbraň s pomerne širokou jednostranne brúsenou čepelou so stredovým hrotom a odľahčovacím žliabkom. Rukoväť je z parohu, s jednoduchým železným kovaním. Čepel je pravdepodobne vyrobená z damaškovej ocele, ktorou sa dobre seká. Vďaka rozmerom a vlastnostiam zbraň je možné považovať aj za sekáč. Pod sekáčom rozumieme chladnú zbraň slúžiacu na odseknutie parožia ulovenej zveri v časoch, keď sa ešte nepovažovalo za trofej. Puzdro zbrane je kožené s dreveným jadrom, garnitúra je železná. Horné kovanie puzdra je rozdelené na dve časti. V hornej časti sa nachádza oválna stredová plocha dekorovaná bočnými rozvalinami, spodná časť vybieha do ozdobného štítku s motívom jeleňa v behu. Je možné, že pôvodne boli viditeľné kovové časti čierne z dôvodu diskretnosti lovca v prírode, aby odlesky svetla neplašili zver. Kovanie puzdra skrýva tiež priestor na doplnkový nôž, ktorý aj v tomto prípade chýba.

Mgr. Ondrej Godál

■ Lovecký tesák, začiatok 19. storočia

■ Tesák Josefa Zimblera, 2. polovica 19. storočia

■ Rukoväť zimblerovho tesáka

Slávne stoličky „thonetky“

V zbierkovom fonde Tribečského múzea v Topolčanoch sa nachádza viacero exponátov, ku ktorým sa viažu zaujímavé dejinné príbehy. K takýmto predmetom určite patrí aj kolekcia stoličiek z fabriky na ohýbaný nábytok vo Veľkých Uherciach (bohužiaľ bez slávnej „štrnástky“). Fabrika tvorila súčasť rozsiahleho impéria známej rodiny Thonet.

Zakladateľom firmy na výrobu ohýbaného nábytku bol Michal Thonet. Narodil sa 2. júla 1796 v Bopparde nad Rýnom v rodine garbiara Franza Antona Thoneta. Vyučil sa za remeselníckeho majstra – stolára. Svoju prvú stolársku dielňu si otvoril v roku 1819, rok pred uzavretím manželstva s Annou Grahsovou. V roku 1830 v dielni zamestnával už okolo 30 tovaríšov, čím získal možnosť realizovať vlastné experimenty s naparovaním a ohýbaním bukového dreva. V týchto časoch sa nábytok vyrábala najmä z vyrezávaného masívneho dreva. Výrobné postupy boli technicky pomerne náročné a vznikali pri nich značný odpad materiálu. Michal Thonet začal hľadať jednoduchší, a hlavne lacnejší a úspornejší spôsob výroby nábytku. Pri prvých pokusoch robil nábytkové diely z bukových dýh, ktoré varil v gleji. Uvarené diely ohýbal do jednoduchých tvarov a po preschnutí ich spájal lepom z kostného gleja.

Obdobie skúšania a experimentovania 45-ročný Michal Thonet zavŕšil v roku 1841 účasťou na živnostenskej výstave v nemeckom Koblenzi. Nový nápaditý nábytok zaujal širokú verejnosť. Čo však bolo podstatnejšie, vzbudil pozornosť aj rakúskeho štátneho kancelára Metternicha. Thonetovi najskôr ponúkol svoj zámok v blízkom Johannisbergu na osobnú prezentáciu nábytku, následne ho pozval do Viedne s prísľubom všestrannej podpory. Metternichova priazeň otvorila dovtedy neznámemu stolárskemu majstrovi dvere do sveta vysokopostavenej viedenskej šľachty. Na jeseň 1842 sa celá Thonetova rodina presťahovala do Viedne. Michal Thonet najskôr pracoval v továrni na nábytok Clemenza Liszta, v rokoch 1843 – 1846 zasa vo firme podnikateľa Carla Leistlera. Väčšinou sa podieľal na prestavbách a vybavení viedenských šľachtických sídiel. Jeho prvú väčšiu zákazku predstavovali parkety z ohýbaných prvkov a stoličky do paláca rodiny Liechtenstein.

Vo Viedni vlastnú dielňu na ohýbaný nábytok Michal Thonet otvoril v roku 1849. Tu svoje technologické postupy výroby nábytku postupne vylepšoval a zdokonaľoval. Už neohýbal pásy dýh, ale zväzok tenkých bukových hranolov, varenie v gleji vymenil za naparovanie. V roku 1856 si dal potvrdiť patent na ohýbanie masívneho dreva. Michala Thoneta nemožno považovať za priekopníka vo výrobe nábytku z ohýbaného dreva, ktorej začiatky možno nájsť už v 17. storočí v Anglicku. Ako prvý však túto technológiu vylepšil a doviedol až k masovej továrenskej výrobe. Nesporne je vynálezcom revolučnej technológie výroby nábytkových dielcov horúcou parou a tlakom ohýbaného bukového dreva.

Do čoraz viac rozširujúcej sa výroby Michal Thonet zapojil aj svojich synov, na ktorých v roku 1853 prepísal firmu pod názvom Gebrüder Thonet. Väčšiemu rozmachu firmy vo Viedni časom začal brániť nedostatok výrobných priestorov, materiálu i samotnej pracovnej sily. Vhodné podmienky pre rozvoj podnikania Thonetovci nachádzajú na Morave, v lokalitách s lacnou surovinovou základňou. Prvú moravskú továreň na ohýbaný nábytok otvorili v roku 1857 v Koryčanoch, ďalšiu v roku 1862 v Bystřici pod Hostýnem. Bystřická fabrika sa stala hlavným vývojovým centrom celej firmy Thonet. Na zdokonaľovaní spôsobu ohýbania dreva spolu s otcom neustále pracovali aj jeho synovia. Osobitne vynikal najmä August Thonet, ktorý napr. vyvinul stroj na ohýbanie kruhových spojok nôhou. Zvýšené množstvo objednávok viedlo Thonetovcov k vytváraniu ďalších pobočiek po celej strednej Európe. Na tú dobu sa prejavili nielen ako šikovní výrobcovia, ale tiež ako dobrí obchodníci. Odbyt svojich výrobkov si zabezpečovali aj vo svojich vlastných obchodoch, ktoré mali vybudované nielen v európskych mestách, ale i v zámorí. K propagácii výrobkov firmy Thonet nesporne prispela prezentácia na rôznych svetových výstavách. Prvé medzinárodné uznanie, bronzová medaila, firma získala na svetovej výstave v Londýne v roku 1851. Odvtedy účasť na výstavách Thonetovcom vždy priniesla ocenenie v podobe jednej

z troch medailí. Michal Thonet zomrel 3. marca 1871 vo Viedni, v jeho stopách ďalej úspešne pokračovali synovia.

Ohýbaný nábytok firmy Thonet získal popularitu na celom svete vďaka svojej tvarovej jednoduchosti, praktickosti a cenovej dostupnosti. Tieto vlastnosti mu zároveň dali aj punc nábytku určeného pre použitie vo verejnom sektore – v kaviarňach, pohostinských zariadeniach, školách, úradoch, i v prostredí sociálne slabších vrstiev obyvateľstva.

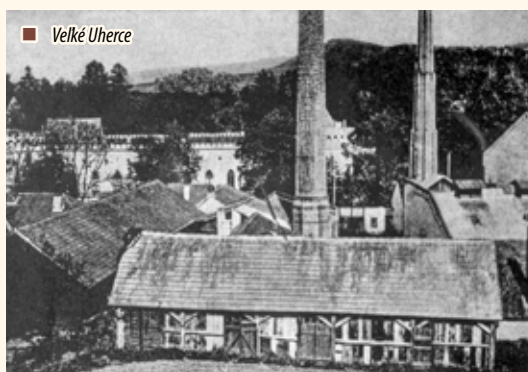
Základ výrobnej produkcie firmy Thonet tvorili stoličky, vyrábané pre každú príležitosť. Stoličky boli ľahké, ale zároveň pevné, s istou tvarovou eleganciou. Boli dodávané v zloženom stave v praktickom plochom balení, čo umožňovalo ich transport vo väčšom množstve. V roku 1859 firma prišla na trh s novým druhom stoličky, ktorá sa pod katalogovým číslom 14 stala najslávnejšou z celej jej stoličkovej kolekcie. Vznikla v bystrickej továrni ako zákazka na mieru pre viedenskú kaviareň Daum, v ktorej sa stretávali významní predstavitelia vtedajšej spoločnosti. Štýl nábytkového vybavenia kaviarne postupne začali kopírovať aj majitelia ďalších kaviarní. Časom stoličku „štrnástku“ musela mať každá viedenská kaviareň, ktorá chcela byť „in“. Na základe tohto si stolička vyslúžila aj známe pomenovanie viedenská kaviarenská stolička. Slávu stoličky priniesla tiež účasť na svetovej výstave v Paríži v roku 1867, kde získala zlatú medailu.

Časť svojej histórie „thonetka štrnástka“ písala aj na Slovensku. V rámci rozširovania výroby v roku 1867 vo Veľkých Uherciach Thonetovci založili fabriku na nábytok z ohýbaného dreva, jedinu svojho druhu na území Slovenska. Od grófa Štefana Kegleviča v roku 1865 kúpili celé panstvo, do ktorého patrili neogotický kaštieľ, vila, rozsiahly veľkostatok s ornou pôdou a lesmi. Veľké Uherce pre uznávaného výrobcu nábytku predstavovali vynikajúcu lokalitu pre rozšírenie podnikania. Okolité lesy s hojným bukovým porastom poskytovali dostatok výrobného materiálu a ich blízka

dostupnosť znižovala náklady na dopravu. Núdzou nebola ani o lacnú pracovnú silu. Spočiatku sa postavila len píla s ohýbárňou, kde sa vyrábali nábytkové diely a ohýbané produkty ako polotovary pre thonetovské továrne na Morave. Neskôr pod priamym osobným dohľadom Michala Thoneta sa oproti kaštieľu vybudoval celý továrenský komplex. Tvorilo ho pätnásť objektov na ohýbanie dreva a šesť výrobných objektov na konečné spracovanie nábytkových výrobkov. Mimo hlavných budov stála „palkomora“, kde sa svietiplynom na sedadlách a operadlách stoličiek vypaľovali intarzované vzory.

Fabrika vo Veľkých Uherciach vyrábala rôzny sedací ohýbaný nábytok, ťažisko výroby však spočívalo v stoličke s číslom 14. Počas existencie fabriky jej vyrobili vyše 1,8 milióna kusov, čo predstavovalo 30 percent všetkej produkcie. Vyrábala sa s preglejkovým i výpletovým sedadlom. Jej cenová dostupnosť ovplyvnila bytovú kultúru na Slovensku a pomerne rýchlo sa udomácnila aj v prostredí vidieka. Najväčší rozmach továreň dosiahla v prvom desaťročí 20. storočia. V tom čase vo fabrike robilo okolo 400 robotníkov z Veľkých Uheriec a okolia. Ročná výrobná kapacita predstavovala 120 až 150 vagónov nábytku. Továreň svojimi výrobkami zásobovala odberateľov v Uhorsku, vyvážala ich do Rakúska, Nemecka, Francúzska a tiež do Egypta či Indie. Pod fabriku patrili aj menšie dielne umiestnené v blízkych lokalitách – Malé Uherce, Oslany, Kolačno, Žabokreky nad Nitrou, Chynorany, Bánovce nad Bebravou, Prievidza. V Žitnej pri Uhrovci pre potreby fabriky pracovala parná píla. Krátko po skončení 1. svetovej vojny dochádza k poklesu výroby, čo bolo zapríčinené nielen vonkajšími ekonomickými faktormi, ale aj finančnými problémami firmy Thonet. V novembri 1923 továreň vo Veľkých Uherciach definitívne ukončila svoju výrobu, čím stovky robotníkov prišli o zdroj obživy.

Organizácia práce v továrni sa riadila tzv. fabričnými stanovami z roku 1889. Tieto interné normy určovali podmienky prijatia robotníkov do práce, pracovný čas, povinosti robotníkov, spôsob a termín výplaty, rôzne zákazy a príkazy usmerňujúce konanie robotníkov. Medzi základné povinnosti robotníkov patrilo dodržiavanie pracovného času, podľa potreby pracovanie i nad stanovenú pracovnú dobu,

■ Velké Uherce

udržiavanie zverených pracovných strojov a náradia v čistote a dobrom stave. Do stanov bola zavedená aj klauzula určujúca zamestnancom fabriky povinnosť byť členom továrenskej nemocenskej a podporujúcej pokladnice, či v prípade potreby stať sa členom fabričného hasičského zboru alebo vykonávať nočnú stráž vo fabrike. Stanovy určovali aj výšku pokút za nedodržanie pracovného času či iné porušenie stanovených pravidiel. Práca v továrni začínala ráno o šiestej hodine a končila večer o devätnástej hodine. Počas pracovnej doby boli dve prestávky, jedna od pol ôsmej do ôsmej hodiny, druhá od dvanástej do trinástej hodiny. V pondelok a sobotu sa robilo len do osemnástej hodiny. Mzda sa vyplácala v hotovosti každý týždeň v sobotu. Zo mzdy sa odrátali financie za potraviny nakúpené v obchode, ktorý tvoril súčasť fabričného areálu.

Na zaučenie robotníkov a organizovanie práce v továrni vo Veľkých Uherciach si Michal Thonet priviedol odborníkov zo svojich moravských fabrik. Pre potreby miestnej fabriky založil učňovskú školu, ktorá z príslušníkov dedinskej chudoby vychovávala kvalifikovaných robotníkov a majstrov. Pre svojich robotníkov dal v obci postaviť robotnícke domy. Od roku 1881 vo Veľkých Uherciach ako jedna z prvých fungovala aj opatrovňa detí žien zamestnaných vo fabrike. Thonetovci zabezpečili výstavbu obecnej spevnenej cesty, prispeli k vzniku novej štátnej školy so štyrmi učebňami a s dvoma bytmi pre učiteľov. Vybudovali vodovod s verejnými kohútikmi na ulici, založili spolok dobrovoľných hasičov. Založenie hasičského spolku a zavedenie vodovodu znamenali preventívne opatrenia v prípade vzniku požiarov, ktoré niekoľkokrát postihli ich továreň v moravskej Bystřici.

PhDr. Blažena Šmotláková

Projekt na zvýšenie ochrany zbierok

Zákon o múzeách a galériách legislatívne upravuje povinnosti týchto fondových inštitúcií pri vykonávaní základných odborných činností. Medzi tieto povinnosti patrí aj odborná ochrana zbierkových predmetov. Na priestory ich trvalého uloženia sú kladené viaceré požiadavky, spočívajúce v zabezpečení optimálnych klimatických, svetelných a bezpečnostných podmienok. Plnenie uvedených požiadaviek si vyžaduje primerané materiálo-technické zabezpečenie, a to si za sebou vyžaduje nemalé finančné náklady. Tribečskému múzeu v Topoľčanoch sa ich podarilo vyriešiť v priebehu rokov 2014 až 2016 vďaka podporným dotačným programom z Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Fondu na podporu umenia a spolufinancovaniu z rozpočtu Nitrianskeho samosprávneho kraja. K ďalšiemu zvýšeniu úrovne bezpečnosti a ochrany zbierkového fondu múzea prispieja realizácia projektu „Inštalácia kamerového systému v depozitári“, ktorý z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia v rámci programu „Ochrana zbierkového fondu“. Inštalácia monitorovacích kamier v depozitárnych priestoroch predstavuje ďalšie bezpečnostné opatrenie v oblasti prevencie a súčasť už existujúceho viaczložkového systému ochrany.

PhDr. Blažena Šmotláková

Prezentácia fauny vodných biotopov - výstupy projektu podporeného Fondom na podporu umenia

Biotopy stojatých a tečúcich vôd dávajú krajine osobitý ráz. Potoky a rieky vrátane ich brehových porastov, tône, močiare, rybníky, jazerá i vodné nádrže oživujú a spetrujú horské, podhorské i nížinné oblasti. Všetky tieto habitaty vytvárajú špecifické životné prostredie pre širokú škálu rozličných druhov živočíchov a rastlín, v ktorom má každý jedinec svoje miesto a presne vymedzenú funkciu. Rozmanitosť fauny biotopov stojatých a tečúcich vôd a ich okolia priblížili prezentačné podujatia s tvorivými dielňami **Ryby našich vôd** a **Za tajomstvami tóni**. V rámci týchto podujatí sa návštevníci mohli aktívne zapájať do rôznych aktivít so zámerom overiť si svoje vedomosti a manuálne zručnosti. Takéto formy prezentácie sú verejnosťou pozitívne prijímané. Priaznivý ohlas nachádzajú najmä u detí materských škôl a žiakov základných škôl, ktoré tvoria základnú cieľovú skupinu návštevníkov pre tento typ podujatí.

Najpočetnejších zástupcov vodných biotopov – ryby predstavilo prezentačné podujatie s tvorivou dielňou **Ryby našich vôd** (2018). Zamerané bolo na druhy žijúce v stojatých i tečúcich vodách topoľčianskeho regiónu. Návštevníci sa oboznámili so stavbou tela, charakteristickými znakmi a spôsobom života sladkovodných druhov rýb. Prezentačné podujatie s tvorivou dielňou **Za tajomstvami tóni** (2019) prostredníctvom trojrozmerných dermoplastických preparátov a farebných fotografií predstavilo nielen ryby stojatých i tečúcich vôd, ale aj ostatné živočíchy viazané na vodné prostredie. Jeho cieľom bolo hravou formou priblížiť návštevníkom spoločenstvá vodných organizmov a oboznámiť ich s kolobehom živín v rozličných typoch biotopov. Podujatie taktiež zdôraznilo význam prirodzených tóni a zákutí, kde mnohé druhy nachádzajú svoj priestor pre úkryt a rozmnožovanie.

Prezentačnú teoretickú časť oboch interaktívnych programov dopĺňali aktivity tvorivého charakteru, ktoré využívali nielen prvky animácie, ale aj rôzne metódy environmentálnej výchovy. Zamerané boli na riešenie pracovných listov, vedomostných kvízov a hádaniek, vytváranie potravinových reťazcov, maľovanie zástupcov živočíšneho sveta žijúcich vo vodnom prostredí, skladanie puzzle, hru pexeso a ďalšie ekohry. Svoju fantáziu, zručnosť a kreativitu návštevníci uplatnili pri modelovaní z plastelíny a hrnčiarskej hliny, ako aj pri zhotovovaní rýb a ostatných živočíchov z papiera. Uvedené aktivity boli založené na špecifických poznávaní a vzdelávaní v múzeu, na neformálnosti tohto prostredia, so snahou vytvoriť pre deti a školskú mládež priestor na hru, interakciu, zábavu a diskusiu. Pedagogom tak umožnili neopakovateľným spôsobom oživiť vyučovanie, zatriktívniť vyučovací proces a prehĺbiť vedomosti žiakov

priamou skúsenosťou a kontaktom so zbierkovými predmetmi.

Okrem prezentačných podujatí s tvorivými dielňami prebiehali v rámci múzejných aktivít orientovaných na živočíšstvo vodných biotopov aj iné formy kultúrno-výchovnej činnosti. Za zmienku stoja výtvarné podujatia určené deťom materských a základných škôl **Život vo vode** (2018) a **Zo života rýb** (2019), kde návštevníci stvárňovali živočíchy rôznymi výtvarnými technikami. Na faunu rýb boli zamerané aj odborné semináre pre seniorov **Prírodné skvosty topoľčianskeho regiónu** (2018) a **Človek verzus príroda** (2019), ktoré informovali nielen o ich tytofaune regiónu, ale aj o jeho geologickej stavbe, vzácnej a chránenej flóre národného a európskeho významu, o ochrane prírody a životného prostredia.

K rozšíreniu poznatkov o druhovej rozmanitosti rýb a ich popularizácii medzi verejnosťou prispela prezentácia dermoplastických preparátov na vyššie uvedených podujatiach. Preparáty boli zakúpené z dotácie **Fondu na podporu umenia** v rámci dvoch etáp projektu **Akvizícia rýb do zbierkového fondu Tribečského múzea v Topoľčanoch** (2017, 2018). Jeho zámerom bolo zhodnotenie a rozšírenie zoologického zbierkového fondu múzea o sladkovodné druhy rýb, ktoré reprezentujú ichtyofaunu v regionálnom i celoslovenskom kontexte. Nové exponáty ichtologickej zbierky pochádzajúce z preparátorskej dielne Milana Žiaka v Trnave dávajú predpoklady na ďalšie skvalitnenie výstavnej a inej edukačnej činnosti múzea aj v budúcnosti.

Ing. Lenka Krošlákova

KALENDÁRIUM PODUJATÍ

Výstavy

More – vedecká hračka

7. 5. 2019 – 8. 6. 2019

Minerály sveta

16. 5. 2019 – 17. 7. 2019

Od chmelu k pivu

13. 6. 2019 – 17. 8. 2019

Chránené územia regiónu

23. 7. 2019 – 31. 10. 2019

Začnite s vystahovaním...

23. 8. 2019 – 21. 10. 2019

Z histórie policajných zložiek

28. 10. 2019 – 10. 1. 2020

Vianoce v 20. storočí

7. 11. 2019 – 10. 1. 2020

Tvorivé dielne

Človek a príroda

21. 5. 2019 – 30. 8. 2019

Keď šumia stromy

5. 9. 2019 – 5. 11. 2019

Podte s nami do minulosti

8. 11. 2019 – 9. 1. 2020

Interaktívne podujatia

Po nás potopa

3. 6. 2019 – 14. 6. 2019

Leto v múzeu VII

1. 7. 2019 – 31. 8. 2019

Jesenné inšpirácie z prírody

16. 9. 2019 – 27. 9. 2019

Strašidielka medzi nami

14. 10. 2019 – 25. 10. 2019

Potulky svetom v múzeu

11. 11. 2019 – 22. 11. 2019

Vianočný príbeh

2. 12. 2019 – 20. 12. 2019

Odborný seminár

Dôležité roky

v dejinách Topolčian

Október 2019

OTVÁRACIE HODINY:

Výstavy, expozícia

október – marec: pondelok – piatok 8.00 – 16.30 hod.

apríl – september: pondelok – piatok 8.00 – 16.30 hod.

sobota 10.00 – 16.00 hod.

Tvorivé dielne, interaktívne podujatia

pondelok – piatok 8.00 – 15.00 hod.

Knižnica, odborné konzultácie

utorok a štvrtok: 8.30 – 14.30 hod.

Služby sú spoplatnené v zmysle schváleného cenníka.

KONTAKTY:

Adresa: Tribečské múzeum v Topolčanoch, Krušovská 291/1, 955 01 Topolčany

Tel./fax: 038/53 23 021 (riaditeľka), **tel.:** 038/53 23 253 (ústredňa)

E-mail: office@tribeckemuzeum.sk, **web:** www.tribeckemuzeum.sk

Facebook: Tribečské múzeum, Topolčany

Objednávka podujatí: mpedagog@tribeckemuzeum.sk

PONUKA DO VAŠEJ KNIŽNICE:

POZVÁNKA DO PRÍRODOVEDNEJ EXPOZÍCIE

Tribečské múzeum v Topolčanoch pozýva na prehliadku expozície **Príroda stredného Ponitria**, ktorá poskytuje pomerne ucelený prehľad o neživej prírode a zástupcoch fauny a flóry typických pre región stredného Ponitria. Sledované územie sa vyznačuje veľkou členitosťou reliéfu a pestrým geologickým podkladom s bohatou biologickou rozmanitosťou druhov.

Prvá časť expozície predstavuje druhové zastúpenie hornín, rastlín a živočíchov v prirodzenom prostredí lesov a krovín, skál, stepí a lesostepí, polí, lúk, pasienkov a vŕd. Druhá časť prostredníctvom súborov hornín, minerálov a fosílnych nálezov približuje geologickú stavbu regiónu a dokumentuje jednotlivé obdobia geologickej minulosti.

K pozoruhodným exponátom expozície patria fosílné zvyšky neogénnych chobotnatcov „mastodontov“. Ide o výnimočne dobre zachovalú sánku zo zubami a takmer kompletnú lebku s impozantnými klami (celková dĺžka 3 370 mm, z toho kly 2 200 mm). Uvedené nálezy na Slovensku sú skutočnými unikátmi a aj v celoeurópskom meradle patria medzi vedecky najcennejšie fosílie „mastodontov“.

Múzejné novinky spod Tribeča – vydané pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí 2019 • **Vydalo:** Tribečské múzeum v Topolčanoch, zriaďovateľ Nitriansky samosprávny kraj.

Zodpovedná: PhDr. Blážena Šmotláková, riaditeľka TM. • **Texty a Fotografie:** odborní zamestnanci TM. • **Grafická úprava a tlač:** Prima-Print, a.s., Tovarníky.